

Рівненський державний гуманітарний університет
Освітньо-ресурсний центр РДГУ
Кафедра педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти

ОСВІТА В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Рівне
2023

УДК 37.091:316.422
О-72

Рекомендовано до друку Вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 6 від 25 травня 2023 р.)

Рецензенти:

М. П. Пантюк, доктор педагогічних наук, професор,

О. О. Красовська, доктор педагогічних наук, професор.

Авторський колектив: Дейнега О. В., Дейнега І. О. (р. 1), Сойчук Р. Л. (р. 2), Яремович М. А. (р. 3), Глінчук Ю. О. (р. 4), Акімов В. Ю. (р. 5), Журба К. О. (р. 6), Грицай Н. Б. (р. 7), Яковишина Т. В. (р. 8), Лісова С. В. (р. 9), Третяк О. М. (р. 10), Боровець О. В. (р. 11), Синьчук О. М. (р. 12).

Освіта в умовах реформування: теорія і практика: монографія / Дейнега О. В., Дейнега І. О., Сойчук Р. Л., Яремович М. А., Глінчук Ю. О., Акімов В. Ю., Журба К. О., Грицай Н. Б., Яковишина Т. В., Лісова С. В., Третяк О. М., Боровець О. В., Синьчук О. М.; за наук. ред. Р. Л. Сойчук. Рівне : О. Зень, 2023. 354 с.

ISBN 978-617-601-425-6

У монографії представлено теоретичні та практичні аспекти дискурсу реформування освітньої системи України. Означену поліаспектність спроектовано на коло наукових проблем, пов'язаних із трансформаціями в управлінні вищою освітою за умов глобалізації економіки, вихованням дітей і молоді в цифровому світі, формуванням національної та громадянської солідарності як особливих складників професійної підготовки майбутніх учителів, специфікою організації освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти з плекання професійної ідентичності майбутнього вчителя, зокрема безпековим складником розвитку соціальної відповідальності майбутніх учителів і створення інформаційно безпечного й інклюзивного освітньо-виховного середовища закладу освіти, застосуванням інноваційних педагогічних технологій в освітньому процесі, набуттям професійної компетентності майбутніх педагогів і розвитком обдарованості, різновекторністю такої в закладах вищої освіти за умов європейського простору освіти.

Монографія стане в нагоді викладачам і здобувачам вищої освіти, а також усім, хто не байдужий до проблем освіти та професійної підготовки майбутніх педагогів у сучасному освітньому середовищі закладів вищої освіти.

УДК 37.091:316.422

© Дейнега О. В., Дейнега І. О., Сойчук Р. Л.,
Яремович М. А., Глінчук Ю. О., Акімов В. Ю.,
Журба К. О., Грицай Н. Б., Яковишина Т. В.,
Лісова С. В., Третяк О. М., Боровець О. В.,
Синьчук О. М., 2023

ISBN 978-617-601-425-6

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. Реалії та трансформації в управлінні вищою освітою за умов глобалізації економіки	6
РОЗДІЛ 2. Методологічні підходи до формування національної солідарності в майбутніх учителів	27
РОЗДІЛ 3. Сутнісна характеристика громадянської солідарності як особливого складника професійної підготовки майбутніх учителів	66
РОЗДІЛ 4. Безпековий складник у розвитку соціальної відповідальності майбутніх учителів	88
РОЗДІЛ 5. Наукова інтерпретація концепту «інформаційне насильство в освітньому середовищі закладу вищої освіти»	101
РОЗДІЛ 6. Виховання дітей і молоді в цифровому світі	116
РОЗДІЛ 7. Різнобічне виховання учнівської молоді в позакласній роботі з природничих предметів	135
РОЗДІЛ 8. Теоретичні засади розвитку проблеми обдарованості	148
8.1. Ретроспективний аналіз сутності поняття «обдарованість»	148
8.2. Психолого-педагогічні умови розвитку обдарованості в учнів початкової школи	162
8.3. Зміст підготовки вчителя початкових класів до роботи з обдарованими дітьми	173
РОЗДІЛ 9. Організація освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти з формування професійної ідентичності вчителя	188
РОЗДІЛ 10. Професійна компетентність майбутнього вчителя початкових класів	223
РОЗДІЛ 11. Застосування методу портфоліо в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів	273
РОЗДІЛ 12. Інноваційна методика ТАН-Содерберг у навчанні учнів із порушенням інтелектуального розвитку в інклюзивному освітньому просторі початкової школи	312

РОЗДІЛ 1

РЕАЛІЇ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ В УПРАВЛІННІ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ ЗА УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

О. В. ДЕЙНЕГА, І. О. ДЕЙНЕГА

Людство на сьогодні переживає глибокі трансформаційні процеси, які наукова спільнота описує поняттями «Четверта промислова революція» та «глобалізація 4.0». Четверта промислова революція започаткована Третьою, цифровою, революцією, наслідки поширення якої стали відчутними в середині минулого століття, і характеризується поєднанням технологій, які стирають межі між фізичною, цифровою та біологічною сферами [1].

Підтвердженням того, що сьогоднішні зміни є не просто продовженням Третьої промислової революції, можна вважати їхню динаміку та масштабність. Швидкість нинішніх проривів не має історичного прецеденту. Порівняно з попередніми промисловими революціями Четверта еволюціонує вже не в лінійній, а радше в геометричній прогресії, що сприяє руйнуванню усталених управлінських підходів майже в усіх галузях економічної діяльності людини. Широта та ґрунтовність цих змін детермінують доцільність удосконалення виробничих і управлінських систем, які функціонують на традиційних, класичних засадах. На думку К. Schwab, «можливості мільярдів людей, пов'язаних мобільними пристроями, з безпрецедентною обчислювальною потужністю, ємністю зберігання і доступом до знань, безмежні» [1].

Четверта промислова революція дотична до посилення глобалізації – всесвітнього обігу технологій та ідей, людей і товарів. Глобалізм постає ідеологією, що надає пріоритету неоліберальному глобальному порядку над національними інтересами: «Глобалізація 4.0 тільки починається, але ми до неї вже значно не готові. Дотримуватися застарілого мислення і застосовувати існуючі процеси та інститути не вдасться» [1]. Такі реалії

увиразнюють значущість освітньої сфери, яка за сучасних умов теж вимагає нагальних і кардинальних перетворень, адже відіграє важливу соціальну роль продукування актуальних у виробничій сфері знань: «Управління змінами потребує ... нової моделі освіти, доповненої цільовими програмами для навчання працівників новим навичкам» [1]. Основними навичками працівників різних галузей стануть уміння працювати з інформацією, новими комп'ютерними технологіями, технічними засобами як найбільш затребувані в гнучких бізнес-організаціях, що постійно впроваджують інновації для кращого адаптування до стохастичних вимог конкурентного ринку.

Для обґрунтування вищевикладеної тези J. Luscombe наводить такі статистичні дані: «До 2022 року принаймні 54% співробітників по всьому світу потребуватимуть перепідготовки та підвищення кваліфікації» [2]. Саме тому найвагомішими завданнями освітньої галузі має бути забезпечення людей, які працюють, сучасними знаннями, потрібними для виконання практичних завдань протягом наступних років, і формування у студентської молоді навичок, які дадуть їм змогу кваліфіковано реалізовувати нові типи робіт.

Українські науковці зазначають, що «розвиток системи вищої освіти найтіснішим чином зв'язаний із життям суспільства й станом економіки, визначаючи значною мірою могутність та авторитет держави» [3, с. 5]. На переконання закордонних експертів, час і гроші в освіті – це інвестиції в людський капітал. Підвищуючи власний освітній рівень, громадяни збільшують шанси на працевлаштування та, відповідно, знижують ризик безробіття. Кращі можливості на ринку праці та вищі заробітки є потужним стимулом інвестувати в освіту, вдаючись до зменшення споживання інших доступних їм благ для отримання переваг у майбутньому. Країна, своєю чергою, виграє внаслідок скорочення державних видатків на соціальні програми та через отримання додаткових

доходів у вигляді податків, які сплачують люди після того, як виходять на ринок праці [4, с. 132].

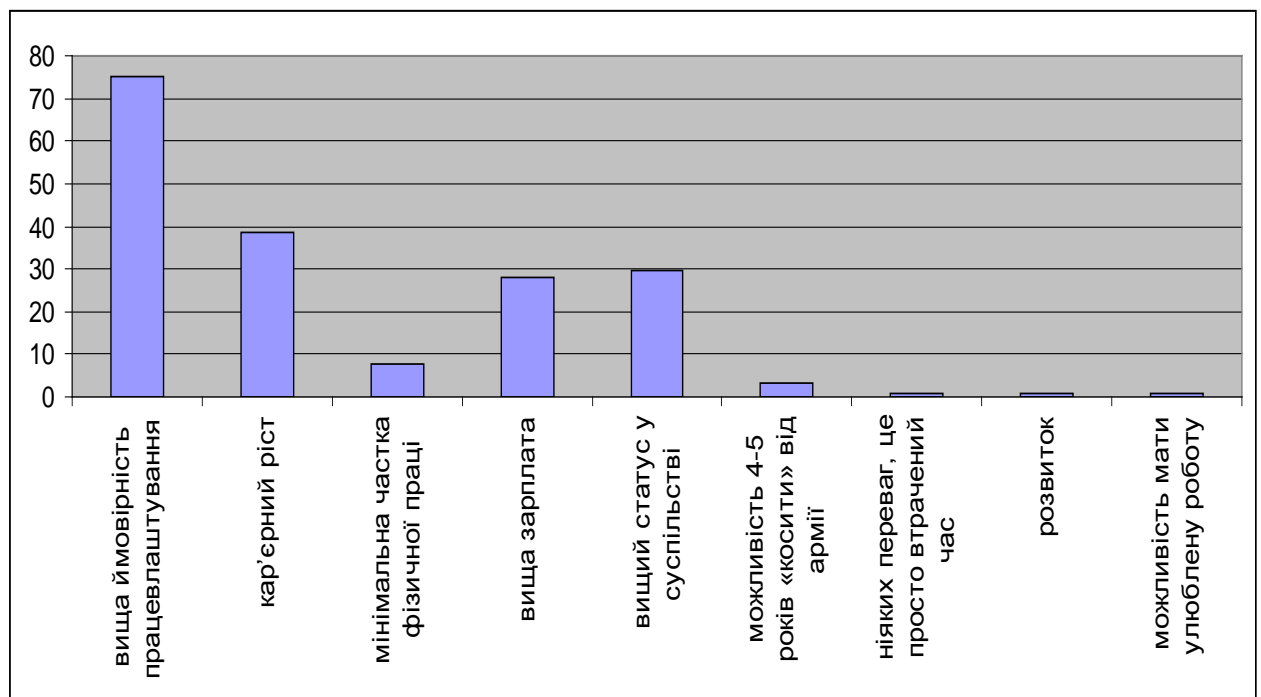
У контексті дослідження переваг вищої освіти J. Bugaj, R. Rybkowski пропонують поділяти їх на фінансові й нефінансові. До фінансових зараховують надбавки до заробітної плати (різниця між заробітною платою особи, що здобула й не здобула вищу освіту) та більшу ймовірність працевлаштування (рівень безробіття серед осіб із вищою освітою нижчий порівняно із представниками іншої групи, що означає вимірну фінансову вигоду). Нефінансові переваги пов'язані зі здоров'ям, сімейним життям і соціальною участю. На погляд вищеназваних авторів, особи, що здобули вищу освіту, частіше переймаються своїм здоров'ям, мають більш поміркований підхід до планування сім'ї, беруть активнішу участь у соціальному житті суспільства, що, відтак, позитивно позначається на розвитку території їхнього проживання шляхом створення комфортніших умов такого [5, с. 689].

В. Кремень, розглядаючи вигоди суспільства від здобуття вищої освіти, рекомендує послуговуватися поняттям «соціальна корисність», яка б «відбивала собою опосередковані вигоди всього суспільства від набуття вищої освіти конкретною людиною». В Україні, крім усіх вищеперерахованих переваг, на думку автора, «підвищення рівня освіти безпосередньо сприятиме розвитку культури, її подальшій демократизації, що дозволить ... подолати пережитки тоталітаризму, протистояти сваволі й самодурству» [6, с. 26].

Упродовж останніх років у сприйнятті українського суспільства значущість вищої освіти стала очевидно нижчою. Причинами такого становища слугують достатньо високий рівень безробіття, невисокий рівень заробітної плати, низька ймовірність вищої оплати праці після здобуття вищого рівня освіти. Результати проведеного власного дослідження, в ході якого у вересні 2020/2021 навчального року опитали 244 здобувачі вищої освіти першого курсу Рівненського державного

гуманітарного університету, підтвердили, що, на їхнє переконання, визначальною перевагою вищої освіти для її здобувачів є реальна ймовірність працевлаштування (75%), кар'єрне зростання (38,5%), кращий статус у суспільстві (29,5%). Перспективи отримання вищої заробітної плати внаслідок здобуття вищого освітнього рівня згадали лише 27,9% респондентів (рис. 1.1.).

Польські вчені наголошують, що попит на освітні послуги значною мірою залежить від сформованої в суспільстві системи цінностей, макроекономічної ситуації в країні, рівня розвитку національної економіки. Зокрема, М. Sulmicka виокремлює фактори, що сприяють підвищенню попиту на освітні послуги, як-от: збільшення поінформованості про цінність освіти; зміни у структурі запиту на робочу силу вагомості працівників із вищим рівнем освіти; посилення конкуренції на ринку праці, пов'язаної з домінантною моделлю розвитку енергоощадження; трансформація моделі зайнятості з погляду зростання в ній частки гнучких нестандартних форм; зростання середньої тривалості життя, скорочення життєвого циклу підприємств [7, с. 86–87].

Рис. 1.1. Пріоритети здобуття вищої освіти, %.

Джерело: власне напрацювання

Протягом століть вища освіта у світі залишалася прерогативою держави. Ризик зародження вільнодумства та критичного мислення в освітніх закладах означеного рівня вважали найвагомішою причиною тривалого утримання державної монополії в освітній сфері передусім у країнах з авторитарним чи військовим стилем державного управління. Уряди таких країн потрактовували автономію університетів як безпосередню загрозу владі. Глобалізація, комерціалізація та зростання ролі міжнародного партнерства змінювали вищу освіту в різні способи, сприяючи її децентралізації та лібералізації. Внесок окремих університетів у розгортання описаних процесів полягав у провадженні, крім освітньої, також і комерційної діяльності (професійне консультування, наукові дослідження, різноманітні курси для споживачів глобального ринку, культивування промислових парків тощо).

Посилення важливості вищої освіти в житті розвинутого суспільства й одночасне підвищення її вартості на тлі достатньо високого рівня розвитку інформаційних технологій уможливорює оперування новими альтернативними формами передання знань, як-от завдяки онлайн-технологіям. Онлайн-освіта не лише робить навчання економічно доступним, а й дає змогу працівникам різних країн із неоднаковим рівнем економічного розвитку обмінюватися знаннями, ідеями без фізичного переміщення. Освітній аутсорсинг, що більшою мірою підлягає реалізації за допомогою онлайн-технологій, припускає створення додаткової цінності для отримувачів освітніх послуг і забезпечення бажаного рівня індивідуалізації освіти відповідно до потреб глобальної економіки.

Трансформаційні зміни у світовому господарстві, що пов'язані насамперед з його інформатизацією та глобалізацією, наклали відбиток і на розвиток вищої освіти, вимагаючи від неї адекватних реакцій. Польський науковець М. Квек із цього приводу зазначає: «Традиційна, базова структура вищої освіти вже не може дати собі раду з дедалі зростаючими вимогами, які ставлять до працівників роботодавці на Заході, особливо в

Америці. На локальному ґрунті, в країнах Центральної і Східної Європи, до такого типу глобальних освітніх викликів ми взагалі не підготовані, адже їх посилює тиск студентів, а не інституцій чи урядів» [8, с. 3]. Таке твердження надає статусу визначального індикатора змін саме безпосередньому отримувачу послуг вищої освіти, що ще раз доводить прерогативу формування ефективних комунікацій між закладами освіти та їхніми стейкхолдерами.

На сьогодні в багатьох країнах світу освіта, разом з іншими колишніми державними службами, зазнає лібералізації, поступових змін її масштабів і технологій. Лібералізацією вважаємо «напрям у політиці, економіці і т. ін., що передбачає послаблення, поступки кому-небудь в чому-небудь» [9, с. 488], а також «скасування або послаблення державного контролю над різними видами діяльності» [10, с. 591]. Це поняття є близьким до «дерегулювання», що означає процес «формулювання оптимального співвідношення між ринковими механізмами і державним регулюванням господарської діяльності при обмежені втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання з метою нівелювання адміністративних економічних, правових та інших перешкод на шляху розвитку ринкової економіки» [11, с. 133]. Відмінності вищезгаданих понять полягають у тому, що лібералізація охоплює ширший спектр зменшення втручання держави в діяльність організацій, а дерегулювання – лібералізацію винятково адміністративно-правових норм і приписів. У площині ЗВО лібералізацію реалізують завдяки й нормам права, й інформатизації освітнього процесу та діяльності вишів загалом, що забезпечує закладам вищої освіти більшу свободу вибору під час формування освітньої пропозиції, цінової стратегії, методів взаємодії зі стейкхолдерами, структури КМК тощо.

Попри суттєві переваги лібералізації, дослідники звертають увагу на її недоліки:

- освітні послуги стають «американізованими» через певні політику та процеси, а саме: приватизацію, децентралізацію, дерегуляцію, «нове публічне управління» (методи управління бізнесом), комерціалізацію та маркетинг;

- лібералізація активізує соціальну нерівність і вибірковість учасників освітнього процесу, тобто інтенсифікує появу соціальних ієрархій на основі расової, гендерної та класової структури суспільства, які позначаються на офіційній або неформальній системі освіти шкільного віку (у менш розвинених країнах споживачами освітніх послуг є переважно представники середнього класу або багатих сімей, тоді як країнах більш розвинених якість і тип шкільної освіти значно стратифікованіші);

- лібералізація руйнує цінність працівника як активу організації;

- лібералізація передбачає запровадження заміни підходу до надання послуг у контексті універсальних громадянських прав до системи прав окремих споживачів та ідентичностей. Стосовно освітньої галузі це означає, що молодь перетворюється на «людський капітал», характеристики якого мають бути адекватні певному «робочому місцю», на тлі ігнорування її потреби в широкомасштабному навчанні та критичній обізнаності.

Проте лібералізувати освітні послуги можуть відмовитися держава, міжнародні організації чи бізнес-групи з певними соціальними функціями. Комерціалізовані ЗВО згідно з нормами раціональної економічної поведінки, формуючи власну освітню пропозицію, будуть обирати спеціальності з попитом на ринку праці або з погляду «купівельного центру освітньої послуги» потенціалом його виникнення в майбутньому. За таких умов традиційно соціальні послуги (освітні, охорони здоров'я або навіть утримання ув'язнених) можуть перетворитися на «товари, що підлягають обігу» [12].

Інтенсивність лібералізації освітнього ринку дотична до платоспроможності населення та державних гарантій. Досвід країн світу доводить, що за низького платоспроможного попиту в країні (це властиво й Україні) лібералізація призводить до посилення стратифікації суспільства, збільшення соціальної нерівності.

Так, освітня система Бразилії є дуже сегментованою. На рівні базової освіти функціонують безкоштовні загальноосвітні школи для бідного та приватні – для багатого населення країни. Лише 20 % державних закладів, які забезпечують перші чотири роки початкової освіти, мають бібліотеку – на відміну від 79 % приватних шкіл, які такої не мають. У Пакистані приватні школи доступні для бідних, але талановитих здобувачів освіти. Більшість із них створили комерційні підприємства, проте менеджери таких шкіл стверджують, що за без урядової допомоги гранти мають бути високими, оскільки останні є єдиним джерелом доходу для підтримання установи та якості наданої освіти. У Коста-Риці якісна державна освіта була одним із засадничих факторів соціальних гарантій і високих стандартів життя. Однак приватний шкільний бум залишив кращих її здобувачів поза державними школами з дефіцитними ресурсами. У Малайзії виникло дві системи: вища якість приватної освіти для тих, хто може це собі дозволити, й низька якість державної освіти для осіб із низькими доходами. У Південній Африці соціальна біфуркація загострилася під час введення плати за навчання. У такий спосіб відбувається перетворення навчання «з механізму соціальної мобільності на інструмент статусу та виключення» [12]. Це дає підстави констатувати, що рішення про лібералізацію ринку освітніх послуг повинні бути максимально зважені й орієнтовані на потреби та можливості потенційних здобувачів освіти або їхніх спонсорів.

Вища освіта відіграє вирішальну роль у змінах, прогресі та мобільності суспільства. За даними ЮНЕСКО суспільство двадцять першого століття дедалі більше використовує знання й вищу освіту, які

стали важливішими за культурний, соціально-економічний і політичний розвиток людей, спільнот і націй. У всіх міжнародних конвенціях, що стосуються питань вищої освіти, її проголошують фундаментом прав людини, демократії, стійкого розвитку й миру, промоутером солідарності, змін і справедливості.

До 2015 року 213 мільйонів здобувачів вищої освіти було зараховано до ЗВО в усьому світі. Як зрозуміло з даних табл. 1.1, починаючи з 2000 року співвідношення валового зарахування здобувачів вищої освіти в країнах із вищим за середній рівнем доходу зросло від 17% до 46 %. У Східній і Південно-Східній Азії та Латинській Америці й Карибському регіоні – від 25% до 40 %, на відміну від Кавказу, Центральної Азії та Субсахарської Африки, де за цей період майже нічого не змінилося. Вигоди від підвищення освітнього рівня громадян країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) демонструють такі статистичні дані:

- у середньому в країнах ОЕСР фінансовий дохід одного працівника з вищою освітою (tertiary education) без дітей є приблизно вдвічі вищим за фінансовий дохід осіб із середньою (upper secondary education) або післясередньою вищою (post-secondary non-tertiary education) освітою;

- валові прибутки від вищої освіти протягом усього життя складають 477,4 тис. дол. США для чоловіків і 332,6 тис. дол. для жінок;

Таблиця 1.1

Розвиток вищої освіти у світі

	Зарахування, млн ос.		Коефіцієнт валового зарахування, %	
	2000	2015	2000	2015
Світ	99,718	212,670	19	36
Кавказ і Центральна Азія	1,425	1,895	22	25
Східна та Південно-Східна Азія	24,213	66,813	15	40
Європа та Північна Америка	39,940	50,702	56	75
Латинська Америка та Карибський басейн	11,315	24,894	22	46

Продовження табл. 1.1

1	2	3	4	5
Північна Африка та Західна Азія	6 386	17 054	20	42
Тихоокеанський регіон	1,044	1,750	46	62
Південна Азія	12,162	41,895	9	25
Субсахарська Африка	2,559	7,428	4	8
Низький дохід	1,249	4,447	3	8
Нижчий за середній дохід	25,094	61,648	11	23
Вищий за середній дохід	31,686	90,201	17	46
Високий дохід	41,466	56,135	56	74

Джерело: [13, с. 13].

- валові прибутки дорослого з середньою або післясередньою вищою освітою порівняно з вигодами для дорослого без цього освітнього рівня, зокрема в Австрії, Люксембурзі та Сполучених Штатах, сягають понад 400 тис. дол. для чоловіка та 250 тис. дол. для жінки протягом усього життя;

- у середньому в 26 країнах ОЕСР чистий дохід жінки із середньою або післясередньою вищою освітою складає близько 48 тис. дол. США порівняно з жінкою без такого освітнього рівня;

- у різних країнах ОЕСР люди інвестують приблизно 55 тис. дол. США в здобуття третього ступеня освіти. У Нідерландах і Сполучених Штатах середні інвестиції, що охоплюють і прямі, й непрямі витрати, перевищують 100 тис. дол. США [4, с. 133].

До непрямих витрат на освіту зараховують не лише затрати на харчування та проживання, а й утрачені вигоди від заробітку, який здобувач освіти міг отримати б, якби витрачав свій час не на навчання, а на оплачувану роботу. У Естонії та Іспанії втрачені вигоди від інвестування в середню або післясередню вищу освіту оцінюють майже в 15 тис. дол. для жінок і чоловіків, а в Австрії, Люксембурзі, Нідерландах і Норвегії вони перевищують 45 тис. дол. США [4, с. 134].

Приватні заклади освіти мають особливо значущий статус у країнах із ринковою економікою, оскільки забезпечують якісне навчання на всіх рівнях – від раннього розвитку дитини до вищої освіти та протягом усього

життя людини, створюючи тим самим додатковий потенціал її розвитку. Приватні організації також надають державній освіті підтримку у вигляді публікації навчальних матеріалів і розроблення інструментів оцінювання освітнього програмного забезпечення. Саме з огляду на це держава повинна дбати про рівноправний розвиток і налагодження партнерських зв'язків між приватними та державними ЗВО.

У світі є багато прикладів дуже успішних державних закладів освіти на кожному освітньому рівні. Проте зростає конкуренція приватних закладів освіти, притаманна освітнім ринкам країн з економікою, що розвивається, підвищує ефективність діяльності й приватних, і державних закладів освіти. Приватна освіта постає корисним доповненням для суспільства на тлі інтенсивного зростання вимог до освіти загалом (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Найкращі університети світу за версією QS Graduate Employability Ranking-2019

Університет (місце розташування)	Основні характеристики організації	Тип
1. Массачусетський технологічний інститут (США)	Бюджет 3,3 млрд дол., 10220 здобувачів вищої освіти (2016 р.)	Приватний
2. Стенфордський університет (США)	Бюджет 33,1 млрд дол. США (2009 р.), 6812 здобувачів вищої освіти, 8328 магістрів та аспірантів (2010 р.)	Приватний
3. Каліфорнійський університет (США)	39271 здобувач вищої освіти, серед яких понад 3000 – іноземці; 10000 – рівня бакалавр, 2900 – аспірантів	Громадський (університет штату)
4. Гарвардський університет (США)	Бюджет 32 млрд дол. США (2011), 21225 здобувачів вищої освіти, 14044 аспірантів	Приватний
5. Сіднейський університет (Австралія)	Бюджет 1,8 млн дол. США (2013), студентів 52789 (2014), співробітників 3081	Державний
6. Мельбурнський університет (Австралія)	49000 здобувачів вищої освіти	Державний
7. Кембридзький університет (Велика Британія)	25465 здобувачів вищої освіти	Колегіальний

Продовження табл. 1.2

1	2	3
8. Університет Каліфорнії (США)	Бюджет 3,9 млрд дол. США (2014), 25530 здобувачів вищої освіти <u>бакалаврату</u> й 10313 магістрів (2009)	Громадський (університет штату)
9. Університет Цінхуа (КНР)	26746 китайських здобувачів вищої освіти, понад 3000 іноземних	Державний
10. Оксфордський університет (Велика Британія)	Бюджет 4,8 млрд £ (включаючи коледжі), 22348 здобувачів вищої освіти (2014–2015)	Колегіальний і громадський
11. Нью-Йоркський університет (США)	Понад 50000 здобувачів вищої освіти	Приватний
12. Університет Торонто (Канада)	33371 здобувач вищої освіти, 11638 докторів, 2551 професор	Громадський
13. Університет Гонконга (КНР)	19861 здобувач вищої освіти, в тому числі 3614 іноземних, 1599 магістрантів, 1883 докторантів	Державний
14. Єльський університет (США)	13000 здобувачів вищої освіти	Приватний
15. Швейцарський федеральний технологічний інститут (Швейцарія)	18616 здобувачів вищої освіти	Державний
16. Принстонський університет (США)	Бюджет 22,7 млрд дол., 8088 студентів, із них 5391 здобувач вищої освіти <u>бакалаврату</u> та 2697 аспірантів/докторантів (2015 р.)	Приватний
17. Колумбійський університет (США)	Бюджет 9,6 млрд дол. (2015), 27942 здобувачів вищої освіти, 3086 співробітників, 19532 аспірантів	Приватний
18. Університетський коледж Лондона (Велика Британія)	37905 здобувачів вищої освіти, 14600 аспірантів	Громадський (університет міста)
19. Університет Токіо (Японія)	28253 здобувачів вищої освіти	Державний
20. Пекінський університет (КНР)	15128 здобувачів вищої освіти, 4206 співробітників, 15039 аспірантів	Державний

Джерело: напрацювання власне на підставі [14].

Окрім приватних і державних університетів, у світі функціонують також громадські та колегіальні. Громадський університет – це тип ЗВО, що заснований на громадські кошти регіону, області чи міста або керується ними та має часткове самоврядування [15].

Колегіальним є специфічний вид університету, в якому функції управління розділені між центральною адміністрацією закладу й адміністрацією ряду складників – університетських коледжів. У такому ЗВО зазвичай діють власний студентський союз і студентська організація.

Ринок освітніх послуг України тривалий час був монопольною власністю держави. На початку 90-х років двадцятого століття набули чинності законодавчі та нормативні документи, що окреслювали напрям розвитку економічних зв'язків у нашій державі на майбутнє. Йдеться про закони України «Про власність», «Про підприємство», «Про підприємства в Україні» й ін. Серед безлічі нових, типових для ринкової економіки норм, правил, положень тощо найважливішими стали законодавчо регламентована норма рівноправного існування різних форм власності й основний принцип діяльності підприємства – провадження діяльності для отримання прибутку.

Поява незначної кількості приватних закладів освіти суттєво не змінила ситуації, позаяк управління якістю освітніх послуг підлягало значному контролю Міністерства освіти і науки України й інших державних органів. Окрім того, хоча в Україні де-факто правова база, пов'язана з реалізацією підприємницької діяльності, врегульовує без винятку всі сфери економічної діяльності, щодо кожної з них виникають специфічні, зумовлені історією розвитку, певними традиціями організації умови. Стосується це й освітньої галузі, що стикається, з одного боку, із законодавчо прописаною можливістю організації приватних закладів освіти, а з іншого – із жорстким державним регулюванням їхньої діяльності. Ситуацію загострює зменшення місткості ринку освітніх послуг (передусім у царині вищої освіти): приватні заклади освіти виступають у цій ситуації конкурентами, що «забирають» у колег державної форми власності вагому частку ринку.

Для ринку освітніх послуг України процеси децентралізації поки що залишаються не зовсім типовими. Дослідження в динаміці структури

закладів освіти з погляду форми їхньої власності дає змогу стверджувати про зниження частки приватних закладів освіти за роками досліджень до дуже низької. Найбільшу частку приватних закладів освіти складають ЗВО, але за роками їх теж ставало менше й за вісім років досягнуло значення 2,3% (табл.1.3).

Таблиця 1.3

Показники діяльності ЗВО України впродовж 2010–2020 рр.

Показники	2010/ 11	201 4/15	201 5/16	201 6/17	201 7/18	201 8/19	201 9/20
1. Кількість закладів – усього, од.,	813	664	659	657	661	652	619
у т. ч. засновані на власності:							
державна та комунальна	637	520	525	527	533	529	504
приватна та корпоративна	176	144	134	130	128	123	115
2. Кількість студентів – усього, тис. осіб,	2418	1689	1605	1586	1538	1522	1439
у т. ч. за формами навчання:							
денна	1509	1153	1141	1140	1119	1099	1045
заочна	900	531	460	443	416	420	391
3. Кількість осіб, прийнятих на навчання – усього, тис.,	506	361	323	314	324	310	297
у т. ч. за формами навчання:							
денна	372	280	264	255	260	249	244
заочна	133	81	59	58	63	61	52
4. Кількість осіб, випущених із ЗВО – всього, тис.,	636	484	447	387	421	413	384
у т. ч. за формами навчання:							
денна	346	294	273	239	263	271	245
заочна	287	189	173	146	157	140	138
5. Кількість студентів у розрахунку на 10000 населення	557	393	375	373	363	361	343

Джерело: [17].

Простежена вище динаміка не відповідає реальному стану справ у країні, де економічна ситуація за аналогічний період погіршилася. Навіть розвинуті держави світу не можуть собі дозволити такого тотального контролю освітньої галузі та її фінансування. Серед негативних наслідків останнього варто згадати стримування розвитку вільної конкуренції на ринку освітніх послуг, що перешкоджає процесам його природної санації та розвитку.

А. Почтовюк у переліку кризових явищ, властивих сучасній системі вищої освіти України, виокремив «наявність консерватизму та невідповідність вищої освіти тенденціям глобалізації» [16, с. 17]. Це, на думку автора, просто унеможливило гармонійний розвиток ЗВО, оскільки «проблема обумовлена відсутністю сполучення інтересів держави та ВНЗ, з одного боку, інтересів ВНЗ та індивідуума, з іншого» [16, с. 19]. Такий «консерватизм» і слугує основною причиною того, що вагому частку в структурі закладів вищої освіти складають саме заклади державної форми власності, що переважно використовують традиційні методи навчання, сформовані протягом десятиріч підходи до залучення абітурієнтів і роботи з іншими стейкхолдерами, тобто мають неринковий характер діяльності, не беруть до уваги ринкові потреби, а зорієнтовані на свої внутрішні можливості.

Сьогоднішній підхід до організації освітньої галузі не дає їй змоги повноцінно розвиватися та рухатися вперед. Потрібно зрозуміти, що з приватними закладами освіти не варто «воювати», намагатися витіснити з ринку будь-що. Існування альтернатив у ринкових умовах забезпечує розвиток ЗВО, бо примушує їх упроваджувати інноваційні методи навчання, нові дисципліни, провадити гнучку політику ціноутворення тощо. Від цього виграє і держава (підвищиться престиж вітчизняної освіти у світі), і споживач освітніх послуг.

Підтримуємо думку В. Пащенко про те, що обидві форми освіти мають переваги й недоліки [18]. Безсумнівно, перевагами освітньої діяльності державних ЗВО є її ґрунтованість на традиціях, наукових школах, краща матеріально-технічна база, соціальна інфраструктура, а найбільшими проблемами – невідповідність структури підготовки спеціалістів і ринкового попиту, жорстка прив'язка до бюджетного фінансування, бюрократизація та адміністрування освітнього процесу. На противагу державним приватні ЗВО використовують більш гнучкі форми навчання, позбавлені певних формальних обмежень на провадження

комерційної діяльності порівняно з державними освітніми організаціями, швидше реагують на зміни ринкового попиту, адаптуючи до них навчальні плани та запроваджуючи нові спеціальності й освітні програми, вирізняються більш варіабельною формою оплати праці, що припускає відповідно до ринкової ситуації або «переманювання» фахівців шляхом підвищення заробітної плати, або, навпаки, зниження її рівня для формування конкурентоздатної цінової пропозиції. Водночас окремі приватні ЗВО працюють в орендованих приміщеннях, не мають базису з науково-освітніх шкіл, подекуди відчувають брак педагогічних кадрів високої кваліфікації. На сьогодні пріоритетні їх проблеми складає неможливість забезпечити самофінансування через зниження місткості ринку освітніх послуг і повна відсутність інших джерел фінансування (зокрема державного). Не погоджуємося з думкою того ж таки автора, що «відкриття нових комерційних ВНЗ тягне за собою пропозицію неякісних послуг, а іноді – квазіпослуг, які не лише не відповідають сучасним потребам, а й створюють негативний імідж галузі у цілому» [18], яку вважаємо проєкцією вибудованого на рівні держави негативного іміджу приватних закладів освіти й позбавлену багато в чому спільності з освітніми реаліями.

До визначальних переваг приватних ЗВО, з погляду держави й суспільства, можна зарахувати такі, як: надходження коштів до державного бюджету (фінансові результати діяльності приватних ЗВО підлягають належному оподаткуванню); створення здорової конкуренції на ринку освітніх послуг, що сприяє підвищенню якості та зниженню вартості освіти; економія бюджетного капіталу через фінансове невторчання держави в забезпечення діяльності; постійний моніторинг за новинками в певних галузях науки та впровадження їх у освітній процес для досягнення конкурентних переваг; підготовка спеціалістів, яких потребує ринок праці країни; розширення пропозиції робочих місць (приватні освітні заклади зумовлюють зниження рівня безробіття в

державі); виконання функції забезпечення соціальної рівності (внаслідок надання змоги здобути освіту платно тим, хто спроможний її оплатити, вивільняють державні місця для тих, хто цього зробити не може).

Зупинимось на такій перевазі, як якість налагоджених під час навчання контактів. Ряд іноземних учених зауважує, що елітність вищої освіти було втрачено через набуття змоги навчатися у ЗВО представниками середнього класу. Із розвитком же економіки навчання університет узагалі втратив значення абсолютного «храму знань»: останні тепер можна здобути й в Інтернеті. Саме тому слушним видається висловлювання Р. Рейха про те, що: «Вища цінність освіти в найстаріших і найбільш шанованих університетах полягає радше в якості набутих контактів, аніж у величині бібліотек чи інтелекті професорів» [19].

Водночас на ефективності роботи приватних ЗВО позначаються такі проблеми, як: надмірне втручання держави в діяльність приватних ЗВО й часто упереджене ставлення до них; сформований у суспільстві стереотип стосовно низької якості платних освітніх послуг; погіршення платоспроможності населення, зниження чисельності абітурієнтів, експансія закладів вищої освіти країн-сусідів України (насамперед, Польщі), що детермінує зменшення місткості національного ринку освітніх послуг.

Найбільш негативно на імідж приватних ЗВО та їхню конкурентоздатність впливає стереотип про низьку якість приватної освіти. З огляду на те, що імідж – це штучно створений образ, можна скласти перелік факторів впливу на репутацію приватних ЗВО, у якому:

1) дезінформація, яку поширюють заклади вищої освіти про якість приватної освіти (можна розглядати як вияв несумлінної конкуренції);

2) стереотип «у приватних ЗВО навчаються неуки, адже розумні вступають на бюджетні місця». До появи обов'язкового ЗНО можна було спостерегти певний дисбаланс у початковому рівні знань вступників на контрактну та державну форми навчання: рівень знань абітурієнтів, які

навчалися на платній основі, виявлявся нижчим. Відповідно, один і той самий матеріал, викладений платним і бюджетним групам, засвоювали гірше здебільшого «платники» через низький рівень тезаурусу групи загалом. Утім, як відомо з практики, на старших курсах такий дисбаланс зникав.

На сьогодні вказану проблему знівелювали однакові умови вступу для контрактників і здобувачів вищої освіти бюджетної форми. Проте залишається актуальним питання про нерівність прав і обов'язків державних і приватних ЗВО: попри однакові зобов'язання перед державою, приватні заклади освіти мають менше прав і державної підтримки, хоча виконують однакові соціальні функції – готують фахівців для народного господарства країни, підвищують її трудовий потенціал.

На сучасному етапі розвитку української галузі освіти доречно говорити про конкуренцію між ЗВО у царинах залучення абітурієнтів і кваліфікованих співробітників, акумулювання коштів із різних джерел, підтримання репутації [20].

У такому ключі видається раціональним твердження В. Кременя про те, що діяльність класичного університету, основна місія якого – «постійно надихати на подальший розвиток, відкривати нові горизонти буття та пізнання, знаходити визначальні сенси – як на особистісному, так і на соціальному рівні» [21, с. 9], не повинна бути зорієнтованою винятково на комерційний складник без такого підґрунтя, як «традиції, спадкоємність, гуманістичні принципи університетського життя» [22, с. 13]. Йдеться насамперед про рівноправність розвитку різних форм власності, а також модернізацію не тільки форм і методів навчання ЗВО, а й принципів його взаємодії з іншими учасниками освітнього ринку.

Забезпечення рівноправності функціонування освітніх організацій незалежно від форми їхньої власності, які задекларувала держава, уможливить створення передумов розвитку наукового й освітнього потенціалу вітчизняних ЗВО шляхом додаткового мотивування до

поступового, покрокового покращення якості освітніх послуг уже сьогодні та конкурування із ЗВО світу.

Загалом базовими процесами, що властиві світовому й українському ринкам освітніх послуг, є лібералізація та децентралізація, що набувають вияву в зменшенні впливу держави на формування освітньої пропозиції ЗВО та одночасно їхнього фінансування. Глобальна інформатизація всіх суспільних процесів створює додаткові можливості для інтенсифікації їхнього вияву завдяки отриманню доступу до нових географічних ринків і, як наслідок, залучення міжнародних здобувачів освіти, зростання фінансової незалежності та стабільності розвитку.

Зниження цінності вищої освіти з позиції потенційної цільової аудиторії вимагає імплементації в архітектуру маркетингових комунікацій ЗВО елементів підсилення її реальних здобутків та інформування про перспективні можливості для її здобувача у майбутньому. Приватним ЗВО для уникнення негативу сформованої в суспільстві думки про відносно низьку якість їхніх послуг доцільно апелювати під час комунікацій із зовнішніми стейкхолдерами до елементів переконання, які би припускали зменшення репутаційних ризиків.

Отже, ринок вищої освіти зі статусом виміру постійного конкурування за здобувачів вищої освіти увиразнює значення інформатизації як основного орієнтира лібералізації ринку освітніх послуг ЗВО, що уможливорює прогнозування швидких і неминучих змін освітнього середовища, розширення меж освітнього ринку за географічні кордони окремих держав, посилення міжнародної конкуренції. Це розкриває глобальний характер змін, потребу пристосування діяльності закладів вищої освіти до нових викликів.

Список використаних джерел:

1. Schwab K. Globalization 4.0 – what does it mean? URL: <https://www.weforum.org/agenda/2018/11/globalization-4-what-does-it-mean-how-it-will-benefit-everyone/> (Дата звернення: 15.11.2022).

2. Luscombe J. Here's how millennials can make globalization 4.0 work for all. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2018/11/shape-equitable-globalization-4-millennials> (Дата звернення: 15.11.2022).
3. Кратт О. А. Ринок послуг вищої освіти: методологічні основи дослідження кон'юнктури: монографія. Д.: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2003. 360 с.
4. OECD (2015), Education at a Glance 2015: OECD Indicators, OECD Publishing. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2015-en> (Дата звернення: 15.11.2022).
5. Bugaj J., Rybkowski R. Prywatne korzyści z wyższego wykształcenia – analiza finansowa. *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*. 2015. nr 74. t. 1. pp. 687–696.
6. Розвиток сучасної освіти: освітологічні наголоси. Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти: матеріали першої Всеукр. наук.-практ. конференції / В.Г.Кремень, О.В.Сухомлинська, І.Д.Бех та ін. 2011. 162 с. URL: [file:///C:/Users/Admin/Desktop/Розвиток%20сучасної%20освіти%20освітологічні%20наголоси%20\(Наукове%20редагування](file:///C:/Users/Admin/Desktop/Розвиток%20сучасної%20освіти%20освітологічні%20наголоси%20(Наукове%20редагування) (Дата звернення: 15.11.2022).
7. Sulmicka M. Rynek edukacji w dobie społeczeństwa informacyjnego i globalizacji / red. A. Zbierzchowska. *Kształcenie ustawiczne w warunkach globalizacji i rozwoju społeczeństwa informacyjnego*. Warszawa: Instytut Wiedzy, 2002. pp. 85–96.
8. Квек М. Місце філософії в університеті. Минуле, теперішнє, майбутнє. URL: https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/12969/1/Kwiek_Ukrainian_Philosophy_University.Pdf. Pdf. (Дата звернення: 15.11.2022).
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
10. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ: Довіра, 2000. 1018 с.
11. Смолин Г. В. Економіко-правові засади регулювання і дерегулювання господарської діяльності. *Соціально-економічні проблеми сучасного*

- періоду України. 2008. Вип. 6 (74). С. 130-138. URL: <http://surl.li/iejxa> (дата звернення: 15.11.2022).
12. Hill D. Education services liberalization. URL: http://www.academia.edu/839934/Education_services_liberalization. (Дата звернення: 15.11.2022).
13. Universities between the state & the market. Development policy, commercialization & liberalization of higher education. URL: <https://saih.no/assets/docs/Universities-between-the-state-and-the-market.pdf>.
14. University websites. Wikipedia. URL: <https://uk.wikipedia.org> (Дата звернення: 15.11.2022).
15. Громадський університет. URL: <https://uk.wikipedia.org>. (Дата звернення: 15.11.2022).
16. Почтовюк А. Б. Вища освіта: методологічні основи раціональності управління: монографія. Комсомольськ: СВД Олексієнко В. В., 2014. 444 с.
17. Головне управління статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
18. Пашенко О. В. Конкуренція на ринку освітніх послуг. URL: http://www.rusnauka.com/18_NiIN_2007/Economics/22866.doc.htm. (Дата звернення: 15.11.2022).
19. Kellero J. O korzyściach z wykształcenia. URL: <https://nowyobywatel.pl/2015/08/03/o-korzysciach-z-wyksztalcenia/> (Дата звернення: 15.11.2022).
20. Mendoza P. Academic Capitalism and Doctoral Student Socialization: a Case Study: an abstract of the thesis of Doctor Education. N. Y., 2005.
21. Кремень В. Г. Трансформаційний потенціал класичної моделі університету. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Економічні науки*. 2016. № 5. С. 8–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknutden_2016_5_3. (Дата звернення: 15.11.2022).
22. Саймон Анхольт. Вікіпедія: офіційний сайт. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki>.

Наукове видання

**Освіта в умовах реформування:
теорія і практика:**

Монографія

**За науковою редакцією
доктора педагогічних наук, професора
Руслани Леонідівни Сойчук**

Підписано до друку 25.05..2023 р.
Формат 60x34x16 . Папір офісний.
Гарнітура Times New Romans.
Ум. друк. арк. 12,1.
Тираж 300 прим.

Видавець: Олег Зень
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія РВ № 26 від 6 квітня 2004 р.
вул. Кн.Романа, 9/24, м. Рівне, 33022,
068 025 067 4, olegzen@ukr.net

Друк: кафедра педагогіки початкової,
інклюзивної та вищої освіти РДГУ
вул. Пластова, 31, м. Рівне, 33000
тел. 0-362-62-00-84